

De Torah

DE TORAH

vanuit
joods en
christelijk
zicht

Willem J. Ouweneel

Scholten Uitgeverij

De Torah

Willem J. Ouweneel

© 2023 Scholten Uitgeverij BV
Burgemeester Drijbersingel 25a
8021 DA Zwolle
info@scholtenuitgeverij.nl
www.scholtenuitgeverij.nl

Omslagontwerp: Marcin & Milou
Binnenwerk: Gewoon Geertje
Drukwerk: www.drukcase.nl
Eerste druk, april 2023
ISBN: 9789083313078
NUR: 707

Dit boek is tot stand gekomen in samenwerking met Christenen voor Israël.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No portion of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means – electronic, mechanical, photocopy, recording or any other – except for brief quotations in printed reviews, without the prior written permission of the publisher.

*Aan mijn vriend en medestrijder
voor de zaak van Israël,
Roger van Oordt,
voor zijn 65e verjaardag*

Woord vooraf

Rabbi Akiva:

*‘Als een man de Torah bestudeerde in zijn jeugd,
moet hij die ook bestuderen in zijn ouderdom;
als hij leerlingen had in zijn jeugd,
moet hij ook leerlingen hebben in zijn ouderdom.’*

Talmoed: Jevamot 62b

*Alles dan wat jullie willen dat de mensen jullie doen,
doen jullie hun ook zo;
want dat is de Torah en de profeten.*

Rabbi Jesjoeah (Mattheüs 7:12)

*Maar nu is, buiten de Torah om, gerechtigheid van God
geopenbaard,
waarvan door de Torah en de profeten getuigenis gegeven
wordt,
namelijk gerechtigheid van God door geloof in Jezus Christus
tot allen, en over allen die geloven.*

Rabbi Sja’oel (Romeinen 3:21v.)

Bovenstaand woord van de vermaarde Rabbi Akiva betekent voor mij een bemoediging nu ikzelf ook bijna de tweede leeftijd heb

bereikt die genoemd wordt in Psalm 90:10. Ik blijf studeren ‘in mijn ouderdom’, en leerlingen heb ik ‘in mijn ouderdom’ nog steeds door Bijbellezingen en preken (beide ook talrijk aanwezig op youtube.com), en ook door mijn boeken.

Dit nieuwe boek, deel II van een joods-christelijke trilogie, sluit aan bij mijn boeken *De Sjechinah vanuit joods en christelijk zicht* (deel I) en *De Messias vanuit joods en christelijk zicht* (deel III). Deze indeling hangt samen met een oude indeling van drie hoofdthema’s van het jodendom, zoals samengevat door de laatmiddeleeuwse Rabbi Joseph Albo; zie daarover uitvoeriger in het Woord Vooraf van deel I. Was het eerste trefwoord *Sjechinah* (Gods heilige ‘tegenwoordigheid’ onder zijn volk), het derde zal zijn: *Masjiach* (Messias, ‘gezalfde’ Koning). Dit boek, deel twee, handelt over de *Torah* (‘onderwijzing, wet’). Deze drie kernbegrippen hebben ook een diep-christelijke betekenis. Dat is geen wonder, want in eerdere publicaties heb ik het christendom weleens omschreven als ‘vervuld jodendom’. (Daar zijn orthodoxe Joden het niet mee eens, maar daar gaat het nu even niet om.)

Graag wijs ik hier in het bijzonder op mijn eerder verschenen boek, *Hoe lief heb ik uw Wet!* (Vaassen: Uitgeverij Medema, 2001), ook al komen daar de rabbijnse aspecten veel minder aan de orde. Maar veel andere aspecten, die in dit boek nauwelijks genoemd worden, komen daarin wel uitvoerig aan de orde. Het zou eigenlijk het mooiste zijn als je eerst dat oudere boek gelezen zou hebben; maar ook zonder dat is dit boek goed te volgen.

Net als in de andere twee boeken heb ik in dit geschrift, naast de Bijbel natuurlijk, veel gebruikgemaakt van de wijsheden der Talmoed geleerden, en soms van de Targoems (een Targoem is een Aramese parafrase van de Tenach [= het Oude Testament]) en de midrasj (praktische en vergeestelijkende rabbijnse commentaren op de Tenach), maar met de Kabbalah ben ik nogal voorzichtig; de mys-

tieke wijsheden van de Kabbalisten staan voor mijn gevoel wel érg ver van het Bijbelse spreken af.

Graag heb ik ook weer gebruikgemaakt van de Russisch-Amerikaanse Rabbi Louis Ginzberg (1873-1953), *The Legends of the Jews* (oorspronkelijke Duitse uitgave 1909), gebaseerd op een levenslange studie van de midrasj (verwijzingen naar dit werk duid ik in mijn voetnoten aan als ‘Ginzberg’ plus nummer van deel en hoofdstuk, bijv. II,3).

Voor de rest had ik naar vele andere geschriften kunnen verwijzen, vooral naar Bijbelcommentaren, maar ik heb besloten het (relatief) eenvoudig te houden. Ik mag wel verklappen dat ik voor zulke commentaren graag de site biblehub.com raadpleeg onder het kopje ‘comment’. Voor vele andere gegevens zal de lezer gemakkelijk zelf het internet kunnen raadplegen.

De vele voetnoten zijn niet bedoeld om een suggestie van geleerdheid te wekken, maar veeleer om de hoofdtekst zo eenvoudig mogelijk te houden. Wie dus wil, kan de voetnoten gewoon negeren; anderen zullen er belangwekkende extra informatie in vinden.

Dit boek is opgedragen aan Roger van Oordt (geb. 1958), die in het voetspoor van zijn vader, Karel van Oordt, jarenlang leiding heeft gegeven aan ‘Christenen voor Israël’ en in die hoedanigheid de contacten en samenwerking tussen Bijbelgelovige Joden en christenen zeer heeft bevorderd. Moge hij nog lang leven in de geest van de Torah!

Mijn grote dank gaat uit naar drs. Kees de Vreugd (Christenen voor Israël), die het manuscript (net als bij de andere delen) van waardevol commentaar heeft voorzien.

Loerik (bij Houten), winter 2022/23

PS Vertalingen van passages in de Tenach zijn van mijn eigen hand; voor vertalingen van nieuwtestamentische passages heb ik mij (mét enkele modernisering) zoveel mogelijk aangesloten bij de Telos-vertaling (uitgave van Grace Publishing House, herziene uitgave 2018).

De Talmoed-editie die ik geraadpleegd heb, is *The Soncino Talmud*, de achttiendelige uitgave van The Soncino Press in Londen (herziene uitgave van 1978). Ook de voetnoten in die editie vormen een rijke bron van informatie.

Voor Ginzberg zie <http://www.swartzentrover.com/cotor/e-books/misc/Legends/Legends%20of%20the%20Jews.pdf>.

Verder wijs ik graag op www.sefaria.org, waar naast Bijbel en Talmoed (ook de Jeruzalem-Talmoed) de klassieke midrasj en ook steeds meer moderne joodse commentaren toegankelijk worden gemaakt. En natuurlijk de grootste website op het gebied van orthodoxe joods-religieuze zaken: <https://www.chabad.org>.

Ik kijk graag op <https://www.biblegateway.com> om de vele parallelle vertalingen te raadplegen en ik gebruik die site ook als concordantie.

Nog nooit was studeren zo gemakkelijk – want wat is er niet op het internet te vinden? Overigens moet je wel steeds je kritisch onderscheidingsvermogen blijven gebruiken, al was het alleen al om je de fantasten en absurdisten van het lijf te houden.

En vergeet nooit dat het bestuderen van de Torah altijd minstens zoveel van je hart vraagt als van je hoofd!

Inhoud

Woord vooraf	7
1. 'Wat houd ik van uw Torah!'	15
1.1 Wat is 'Torah'?	16
1.2 De vijf betekenissen van 'Torah'	20
1.3 De Mondelinge Torah en het geloof in Jezus	23
1.4 Hoe 'oud' is de Torah?	27
1.5 De manifestatie van de Chochmah	30
1.6 Wijsheid/Torah in apocriefe boeken	32
1.7 De Wijsheid/Torah in de rabbijnse traditie	35
1.8 De Torah als raadgeefster	38
1.9 De zin van de geschiedenis	40
1.10 Zeven trefwoorden	41
2. Torah en Sinai	43
2.1 Het 'eerste' gebod	44
2.2 Waarom toen en daar?	48
2.3 Hoeveel generaties?	50
2.3 Israëls 'conditie'	53
2.4 De volken wezen de Torah af, Israël nam haar aan	56
2.5 De volken zingen Israëls lof	59
2.6 Strijd om de Torah	61
2.7 Een universele manifestatie	64
2.8 De berg Sinai en de berg Ebal	66

3.	De Tien Geboden in Tenach en Nieuwe Testament	69
3.1	De Tien Geboden volgens Mozes: eerste tafel	70
3.2	De Tien Geboden volgens Mozes: tweede tafel	74
3.3	Hoe Israël de Torah aanvaardde	77
3.4	De volken hoorden het ook!	79
3.5	De rabbi's over de sabbat en de scheppingsweek	81
3.6	De Tien Geboden volgens de apostelen: eerste tafel	84
3.7	De Tien Geboden volgens de apostelen: tweede tafel	87
3.8	Liefde en heiligheid	90
3.9	De Tien Geboden in Jezus' woorden: eerste tafel	94
3.10	De Tien Geboden in Jezus' woorden: tweede tafel	96
4.	Kenmerken van de Torah	99
4.1	God – Israël – Torah – Messias	100
4.2	Het 'einde' van de Torah?	103
4.3	De ene Torah	106
4.4	Talmoedische beelden voor de Torah (I)	109
4.5	Talmoedische beelden voor de Torah (II)	112
4.6	Andere beelden (I)	114
4.7	Andere beelden (II)	116
4.8	De Torah en de Geest	119
4.9	Vier soorten hoorders	121
5.	De Torah en het paradijs	123
5.1	Paradijs en Gehenna	124
5.2	Wie wonen er in Eden?	127
5.3	Wie wonen er in het paradijs?	130
5.4	David en de Torah	133
5.5	De Torah en de Messias	135
5.6	Tronen in het paradijs	137
5.7	Het paradijs is voor de Torahgetrouwen!	139
5.8	De basis van ware Torahtrouw	142

6. De Torah en de tsaddiqim	147
6.1 Nogmaals: rechtvaardiging door de Torah	148
6.2 Psalm 15	152
6.3 De kern van de Torah	155
6.4 Paren tsaddiqim in de Tenach	158
6.5 Tsaddiqim in het Nieuwe Testament (I)	160
6.6 Tsaddiqim in het Nieuwe Testament (II)	163
6.7 Tsaddiqim uit de heidenvolken	166
6.8 Jezus de Rechtvaardige	170
 7. Torah en typologie	 173
7.1 Het Hooglied	175
7.2 1 Korinthiërs 10	178
7.3 Galaten 4 (I)	180
7.4 Galaten 4 (II)	184
7.5 Hebreeën 7	186
7.6 Het betere en het hogere	188
7.7 1 Petrus 3	189
 8. Het onderwijzen van de Torah	 193
8.1 Vaders en kinderen	194
8.2 De voorbeeldige Torahleraar: Ezra	197
8.3 De Mondelinge Torah op schrift!	200
8.4 Torah – Misjnah – Nieuwe Testament	203
8.5 Praktische verschillen	205
8.6 Rechtvaardige en goddeloze Joden en dito niet-Joden	207
8.7 Nogmaals: het Torah-onderwijs	210
8.8 De Torah maakt gelukkig	212
 9. De Torah en de hoogtijden	 215
9.1 De Bijbelse hoogtijden	217
9.2 Sjavoe'ot, het Wekenfeest (I)	220
9.3 Sjavoe'ot, het Wekenfeest (II)	222

9.4	De Dag van het Bazuingeschal	226
9.5	Soekkot, het Loofhuttenfeest (I)	227
9.6	Soekkot, het Loofhuttenfeest (II)	229
9.7	De ‘Tien Regels’ van Ezra	231
9.8	Simchat Torah (I)	234
9.9	Simchat Torah (II)	235
10.	De Torah in de Messiaanse eeuw	239
10.1	De hele Torah	240
10.2	Sjavoe‘ot en de Messiaanse eeuw	243
10.3	Soekkot en de Messiaanse eeuw (I)	245
10.4	Soekkot en de Messiaanse eeuw (II)	247
10.5	De Millenniale Torah	249
10.6	Specifieke elementen	251
10.7	Hoogtijden en offers	255
10.8	Civiele gerechtigheid	257
10.9	‘Wie is wijs?’	259
	Beknopte literatuurlijst	263
	Register van Bijbelplaatsen en andere joodse bronnen	267

1. 'Wat houd ik van uw Torah!'

*De Torah van JHWH is volmaakt;
zij verkwikt de ziel.
Het getuigenis van JHWH is zeker;
het maakt de eenvoudigen wijs.*

Psalm 19:8

*Ik zal mijn handen opheffen naar uw geboden, die ik liefheb,
en ik zal uw inzettingen overdenken. (...)
O, wat houd ik van uw Torah!
De hele dag denk ik over haar na. (...)
Ik houd van uw geboden meer dan van goud,
ja, meer dan van fijn goud.*

Psalm 119:48, 97, 127

*Luister naar Mij, jullie die de gerechtigheid kennen,
volk dat mijn Torah in het hart heeft:
wees niet bang voor de smaad van stervelingen
en wees niet ontsteld over hun beledigingen.*

Jesaja 51:7

Dit is het verbond dat Ik na die dagen zal sluiten met het huis Israëls (...):

*Ik zal mijn Torah in hun binnenste leggen
en zal die schrijven in hun hart,
en Ik zal hun tot een God zijn,
en zij zullen Mij tot een volk zijn.*

Jeremia 31:33

*Draag elkaars lasten,
en zo zullen jullie de Torah van Christus vervullen.*

Galaten 6:2

Ik ben onder de Torah van Christus.

1 Korinthiërs 9:21

1.1 Wat is ‘Torah’?

De Torah is de dochter van God. De Torah is de bruid van Israël. De Torah is een schitterende tuin. Het is een vuur. Het is een waterbron. De Torah is de grootste schat die Israël ooit bezeten heeft en nóg bezit, kostbaarder dan het fijnste goud en de duurste juwelen. De Torah is er niet alleen om bestudeerd te worden, zelfs niet alleen om nagevolgd te worden, maar om bemind te worden. Als je de werkelijk vrome mens diep in zijn binnenste kijkt, tot op de bodem van zijn hart, dan zie je daar de Torah. Natuurlijk, je kunt zeggen: het is *God* die je daar aantreft, het is de *Messias* wiens beeltenis je daar vindt. Als het om de echt vrome mens gaat, is dat volkomen correct. Maar afgezien van de Goddelijke personen als zodanig: wat vind je in het diepste binnenste van de vrome Israëliet? De Torah. En hoe is dat bij de christen? Afgezien van de Goddelijke personen als zodanig, wat is zijn vreugde? Het voorbeeld van Jezus volgen, die door de Geest in de psalmdichters of in hoogsteigen persoon gezegd heeft:

- ‘Uw Torah is in het diepst van mijn binnenste’ (Ps. 40:9);
- ‘Ik heb uw Torah weggeborgen in mijn hart’ (Ps. 119:11);
- ‘Mijn voedsel is, dat Ik de wil doe van Hem die Mij heeft gezonden’ (Joh. 4:34);
- ‘Ik zoek niet mijn wil, maar de wil van Hem die Mij heeft gezonden’ (Joh. 5:30);
- ‘Ik ben van de hemel neergedaald, niet opdat Ik mijn wil zou doen, maar de wil van Hem die Mij heeft gezonden’ (Joh. 6:38).

Jezus heeft gezegd in de laatste nacht van zijn leven op aarde: ‘Als jullie Mij liefhebben, bewaar dan mijn geboden (...). Wie mijn geboden heeft en ze bewaart, die is het die Mij liefheeft; en wie Mij liefheeft, zal door mijn Vader worden geliefd; en Ik zal hem liefhebben en Mijzelf aan hem openbaren (...). Als iemand Mij liefheeft, zal hij mijn woord bewaren, en mijn Vader zal hem liefhebben en Wij zullen naar hem toe komen en woning bij hem maken. Wie Mij niet liefheeft, bewaart mijn woorden niet’ (Joh. 14:15,21,23v.). ‘Als jullie mijn geboden bewaren, zullen jullie in mijn liefde blijven, zoals Ik de geboden van mijn Vader heb bewaard en in zijn liefde blijf’ (Joh. 15:10).

De conclusie is duidelijk: geen mens kan oprecht zeggen dat hij Jezus liefheeft, of zelfs maar dat hij Jezus navolgt, als Hij de geboden (Torah) van Jezus niet in zijn hart koestert als een kostbare schat en daarnaar leeft.

Het woord *torah* komt van de Hebreeuwse stam *j-r-h*, ‘onderwijzen’.¹ *Torah* betekent dus letterlijk ‘onderwijs’. In die betekenis komt het bijvoorbeeld in het boek Spreuken voor, en wel als het ‘onderwijs’ dat de vader en/of de moeder aan het kind geeft (1:8; 3:1; 4:2; 6:20; 7:2). Het is ‘opvoeding’, en opvoeding houdt onder meer in dat je het kind vertelt wat het ‘moet’ doen als het ‘goed’ wil doen, dat is: als het verstandig wil leren leven en handelen. Zie

1 Hiervan is ook het woord *môrèh* afgeleid, dat ‘leraar’ betekent (Job 36:22 [over God!]; Spr. 5:13; Jes. 30:20 [vermoedelijk ook over God]).

bijvoorbeeld Spreuken 3:1, ‘Mijn zoon, vergeet mijn *torah* niet, maar laat je hart mijn geboden bewaren’. Of zie Psalm 25:12, ‘Wie is de man die JHWH vreest? Hij [= JHWH] zal hem onderwijzen [*j-r-h*] in de weg die hij moet kiezen’.

Zo is ook de Torah die God aan zijn volk, of die de Messias aan zijn volgelingen geeft: onderwijs, opvoeding. Maar dan niet onderwijs in waarheden, in leerstellingen, in dogma’s, maar heel praktisch onderwijs: als je verstandig wilt zijn – of als je je liefde jegens de Meester wilt bewijzen – leer dan om zo en zo te handelen. De Torah is niet een kil arbeidscontract waaraan je je te houden hebt, maar een gids van een liefhebbende vader, moeder of meester, die wil dat zijn of haar kind, of zijn volk, of zijn volgeling, een wijs mens, een wijs volk wordt. En een wijs mens is een geestelijk volwassen mens, die in de Bijbel vooral wordt omschreven als een mens die heeft leren onderscheiden waar het in de Torah op aankomt, dat wil zeggen: *heeft leren onderscheiden tussen goed en kwaad*:

- ‘Geef uw knecht een verstandig hart (...) onderscheidende tussen goed en kwaad’, zo bad de nog heel jonge Salomo, die een wijze en rechtvaardige koning wilde worden (1 Kon. 3:9).
- ‘Zie, de “vreze” [lees: vroomheid] jegens JHWH is wijsheid en van het kwade te wijken is verstand’ (Job 28:28).
- ‘... [geestelijk] volwassenen, die door de gewoonte hun zinnen geoefend hebben om zowel goed als kwaad te onderscheiden’ (Hebr. 5:14).

De Torah wil geen slaaf van je maken, maar een wijs mens. De Torah ‘maakt de eenvoudigen wijs’ (Ps. 19:8v.). Een jongeman die de Torah in acht neemt, is een zoon met verstand (Spr. 28:7). En een wijs, verstandig mens is ook een geestelijk volwassen mens. De Torah is onderwijs, om van het welwillende, maar nog onwijze kind een geestelijk gerijpt mens te maken die zijn weg weet te vinden zoals God het heeft bedoeld en zoals het ook het meest voor de eigen bestwil van die mens is.

Bij zijn afscheid zei Mozes tegen het volk Israël: ‘Neem ter harte al de woorden die Ik vandaag aan jullie betuig, opdat jullie ze gebie-

den aan jullie kinderen, opdat zij al de woorden van deze Torah in praktijk brengen. Want dit is geen inhoudsloos woord voor jullie, maar *het is jullie leven* (Deut. 32:46v.). De Torah is een ‘wet ten leven’: een weg die naar het leven leidt, een weg die je wegvoert van de ravijnen des doods. Het is een gids door een moeras vol drijfzand en gevaarlijke beesten; het is een wegwijzer, die je de enig veilige en betrouwbare weg door die wildernis wijst. Zoals de profeet zegt: ‘Of je je nu naar rechts wendt of naar links, je oren zullen een stem achter je horen die zegt: “Dit is de weg, wandel daarop”’ (Jes. 30:21).

In het Nederlands spreken we meestal van de ‘wet’ als we het over de Torah hebben. Dat woord ‘wet’ hoeft niet meteen ‘wettisch’, dus negatief opgevat te worden, want ‘wet’ komt van ‘weten’, dat zelf weer komt van een Germaanse stam *vid-* die ‘zien’ betekent.² Weten is ‘inzicht’ hebben, zoals de Torah tot inzicht leidt. Een goede wet geeft je dieper inzicht in wat het goede, ware leven is: ‘Ik zal uw voorschriften nooit vergeten, want daardoor hebt U mij leven gegeven’ (Ps. 119:93).

In het Griekse Nieuwe Testament wordt Torah weergegeven met het woord *nomos*, dat wij kennen in woorden als ‘astronomie’ en ‘economie’, maar ook in het woord ‘Deuteronomium’, een gelatineerd Grieks woord, dat ‘Tweede Wet’ (of ‘Herhaling van de Wet’) betekent. De grondbetekenis van *nomos* is ‘orde(ning)’, ‘regeling’, ‘regel’, maar in woorden als ‘astronomie’ en ‘economie’ betekent het zoveel als ‘kunde’: ‘sterrenkunde’, ‘[staats]huishoudkunde’. De *nomos* in Bijbelse zin is ‘kunde’ omtrent dat wat het geestelijk leven ordent, structuur geeft, zoals de wetten in het maatschappelijk leven ook doen. Als een mens optimaal wil leven, en er een optimaal gemeenschapsleven op na wil houden, dan moet hij uitgaan van Gods Torah.

² Vgl. het Latijnse *videre*, ‘zien’, het Griekse *oida* (oorspronkelijk *woida*), dat ‘ik weet’ betekent, maar letterlijk ‘ik heb gezien’.

1.2 De vijf betekenissen van ‘Torah’

In het jodendom is de betekenis van ‘Torah’ overigens bepaald niet eenduidig; we kunnen maar liefst vijf verschillende betekenissen van de term onderscheiden³, die zijn als concentrische cirkels; we beginnen met de kleinste kring en werken toe naar de buitenste kring:

- (a) De meest beperkte betekenis van ‘Torah’ is de Tien Geboden (eigenlijk correcter: de Tien Woorden; zie Ex. 34:28; Deut. 4:13; 10:4).⁴ God schreef op de eerste twee stenen tafels *toraḥ v’mitsvah*, ‘de wet en het gebod’, oftewel de geboden van de Torah (Ex. 24:12). Als de rabbi’s spreken over God die de ‘Torah’ op twee stenen tafels schreef, dan bedoelen ze ‘Torah’ in de smalste betekenis van het woord, namelijk de Tien Woorden. Als Jozua 8:32 vertelt dat Mozes’ opvolger, Jozua, op de berg Ebal een kopie van de ‘Torah van Mozes’ op altaarstenen schreef, ging het mogelijk ook alleen om de Tien Geboden; maar misschien ook (bijvoorbeeld) om de zegeningen en de vervloekinggen genoemd in Deuteronomium 27-28.
- (b) Vervolgens betekent ‘Torah’ het geheel van alle zeshonderddertien⁵ geboden en verboden die God aan Mozes heeft gegeven en die staan opgetekend in de Pentateuch. Als de Bijbel spreekt over de ‘Torah van Mozes’, is dit vaak wat

3 Even afgezien van de gewone grondbetekenis van *toraḥ*: ‘onderwijs, instructie’ in zeer algemene zin, zoals in Spr. 1:8; 3:1; 4:2; 6:20,23; 7:2; 13:14.

4 In de Bijbeltekst is dit ‘*asèret haddebarim*’, maar de rabbi’s spraken gewoonlijk van de ‘*asèreth haddibrot*’. Deze worden met een Griekse term ook vaak de Decaloog genoemd (*deka* = tien, *logos* = woord). De formulering ‘Tien Woorden’ maakt het mogelijk de aanhef van de Decaloog (‘Ik ben JHWH...’) als het eerste ‘Woord’ op te vatten, zoals de rabbi’s doen, hoewel die aanhef zelf geen gebod of verbod is.

5 Dit getal wordt al genoemd in de Talmoed: Jevamot 47b; sommige middeleeuwse rabbi’s hebben geprobeerd de 613 geboden precies te identificeren (met name Maimonides), terwijl anderen (Ibn Ezra, Nachmanides) vraagtekens plaatsten bij dit getal.